

**COMPARATIVE LITERARY
HISTORY AS DISCOURSE.
IN HONOR OF ANNA
BALAKIAN**

*Ur. Mario J. Valdés, Daniel
Javitch, A. Owen Aldridge
Bern, Lang, 1992*

Zbornik v čast Anne Balakian, ugledne ameriške literarne zgodovinarke, komparativistke in romanistke armenskega rodu, pripada tipu znanstvene publikacije, ki pri nas nekako ni v navadi. Gre za publikacijo, v katero skupina strokovnjakov prispeva svoje tekste, niti ne nujno navezujoče se neposredno na slavljencev opus, pa vendar v nekakšni povezavi z njim, in tako izrazi priznanje še živečemu odličnemu predstavniku ali predstavnici svoje stroke; pri tem je seznam in sloves sodelujočih seveda prestižnega pomena in nekakšen vnani izkaz aktualnega merjenja slavljenceve znanstvene avtoritete in veljave.

Pričujoči zbornik je torej posvečen priznani specialistki za vprašanja simbolizma in nadrealizma, o katerih je napisala temeljna referenčna dela, ki so še njenim manj številnim spisom o posameznih aspektih primerjalne literarnozgodovinske metodologije in predvsem literarnozgodovinske periodizacije podelila posebno težo. Obsega dvajset razprav različnih avtorjev, med katerimi je nekaj vidnih imen sodobne komparativistike; tematsko je urejen v pet razdelkov, nekako po načelu od tradicionalnega (posamezne historične razvojne faze primerjalne literarne zgodovine) k sodobnejšemu (teoretsko-metodološki aspekti

primerjalne literarne zgodovine) in od občega (splošna metodološka in periodizacijska vprašanja) k posamičnemu ter konkretnemu (rekonstitucija določenih literarnih obdobij, obravnava posameznih tekstov oziroma skupin tekstov v historiografskem kontekstu). Poseben razdelek je namenjen zvezi literature z drugimi umetnostmi. Poleg tega je v zadnjem, šestem razdelku poleg samoumevne bibliografije znanstveničinih del in še biografske skice izpod peresa A. Owena Aldridgea ponatisnjen tudi eden njenih najpogosteje citiranih krajših tekstov, *The Classification of literature: a modest proposal*. Spričo zanimivega prereza aktualnega stanja v delu stroke in zaradi najtehtnejših prispevkov pa si ga je vredno v celoti pobležati ogledati.

Poglavitne zasluge za razgrnitev aktualne problematike komparativistične stroke ima nedvomno eden od urednikov zbornika Mario J. Valdés. Njegova uvodna študija s svojo kritično dialoško naravnostjo, vrednostno artikuliranimi poudarki in nekaterimi polemično izražanimi nestrinjanji z objavljenimi prispevki gotovo šteje k uredniškim posegom, ki pri nas prav tako niso ravno v navadi; daleč običajnejši je nevtralen, opisno razvrščevalen prikaz. Vendar tolikšna izostritev stališč ni pretirano presenetljiva. Anna Balakian (r. 1916) pač pripada generaciji prepričanih zagovornikov avtonomije discipline in vztrajnih, čeprav spričo silovitega razvoja nasprotnih pozicij občasno tudi nekoliko zagrenjenih branilcev komparativistične metodološke specifikke — ta naj po

KRITIKA

njenem izpostavlja zlasti estetske prvine literature — pred nesmotrnim in škodljivim, pretirano odprtim uvajanjem terminologije in metodologije drugih področij, kot so npr. sociologija, lingvistika, psihologija ali psihiatrija itd. Nasprotno pa se uvršča Valdés med dobro informirane, propulzivne poznavalce sodobnih filozofskih tokov in naklonjene pospeševalce njihovih literarnoteoretskih in metodoloških aplikacij, medsebojnih križanj in vzajemnih promocij. Toda iz njegovih kritičnih komentarjev primerjalnega literarnozgodovinskega početja je povsem jasno razvidno, da mu nikakor ne gre za vnaprejšnje razmejevanje tradicionalno nasprotno orientiranih disciplin literarne vede, torej za poglobljanje razcepa med literarno teorijo in literarno zgodovino in še manj za minimaliziranje pomena zgodovine. Pač pa predvsem podpira metazgodovinsko, tj. metodološko bolj kompleksno in preciznejše (hermenevtično) avto-reflektirano literarnozgodovinsko delovanje, ki zaobjame vse tri temeljne ravni učinkovanja teksta: semiotično, ki zadeva formalno plat označevalnega sistema, semantično — ta zaobsega historičnost teksta, avtorja in bralcev oziroma jezikovnih (interpretativnih) skupnosti — in fenomenološko raven, ki zajame še bralno skušnjo posameznika.

V prvi del knjige uvrščeni teksti obravnavajo izseke iz zgodovine stroke. Ernest Behler izrisuje *Pojmovanji zgodovine v primerjalni literarni zgodovini bratov Schlegel* in kljub medsebojnim razlikam in drugačnim poudarkom ugotavlja njuno po-

vezanost z današnjim bolj skeptičnim, poststrukturalistično ozaveščenim razpravljanjem o zgodovini kot neskončnem, nezaključenem in deteleologiziranem procesu; v obeh pojmovanjih prepozna značilnosti hermenevtičnega pristopa k zgodovini. Roger Bauer v prispevku *Komparativisti brez komparativizma* sledi izvoru "primerjalne mrzlice" v francosko naravoslovje in h Cuvieru ter omenja popolnoma drugačno sočasno izhodiščno situacijo v nemškem kulturnem prostoru, kjer je dominirala filologija. A. Owen Aldridge pa obravnava delo Irvinga Babbitta, pri nas dokaj neznanega severnoameriškega iniciatorja primerjalne književnosti, ki ga npr. Ocvirk sploh ni zajel v svoj pregled, cklektičnega racionalista, po literarni naravnosti pa klasicista in moralista, ki ga je težnja k etični zavezanosti literarne stroke privedla do moralne obsodbe rousseaujevskega individualizma in sploh romantizma. Vendar ima tudi Aldridge moralno angažiranost za nepogrešljivo sestavino humanizma, ki je po njegovem prepričanju, tega pa z njim deli še vrsta drugih uglednih komparativistov, osnova primerjalne književnosti. In prav ob tem stališču, razširjenem z dihotomijo med subjektivnostjo in objektivnostjo literarnovednega pojasnjevanja, Valdés najbolj izčisti lastno hermenevtično izhodišče, češ da je treba tako subjektivizem moralizma kakor tudi psevdo-objektivizem historicizma dopolniti oziroma transcendirati s trajnim procesom privatnega in kolektivnega delanja in predelovanja tekstov v neprestano potekajoči dialoški

komunikaciji članov interpretativnih skupnosti.

Lažje pa urednik soglaša z Evo Kushner, avtorico prve razprave iz drugega dela zbornika, saj je, v nasprotju z Balakianovo, tudi ona naklonjena spremembam v stroki, procesom redefiniranja in samorefleksije, kakršne po njenem spodbujajo ravno plodni stiki z drugimi družboslovnimi in humanističnimi disciplinami. "Humanistični" strah pred "uvoženo" terminologijo je po njenem odveč. Podobno kot Valdés se torej zavzema za takšno samorazumevanje primerjalne književnosti in njenih nalog, ki včasih skorajda prepoveličano internacionalnost "polja" in izolirano proučevanje posameznih aspektov literarnega sistema preusmerja oziroma vključuje v globalen, z novjšimi dognanji literarne teorije primerno dopolnjen pogled na delovanje in razvoj literarnih sistemov v njihovem samodefiniranju, izhajajoč pri tem iz njihove lokalne socio-kulturne in časovne specifikke.

Prispevek Thomasa M. Greena je še korak dlje, nekakšna praktična vaja netravnatične združljivosti in nadgradljivosti pogledov Anne Balakianove na poezijo Andréja Bretona z daleč svobodnejše afiliiiranimi historičnimi in mnogo ekstenzivnejšimi teoretičnimi in jezikovnofilozofskimi suplementi, kakor bi jih bila nemara sama načelno pripravljena dopustiti. V preliminarijah k sklepnim poanti o naravi in statusu poezije sledi Green obrisom dveh pojmovanj jezika v zahodnoevropskem pesniškem in filozofskem izročilu, magičnega in esencialističnega, ki verjame v vez oziroma v povezanost znaka

z referentom, in skeptičnega, proti-magičnega ter v bistvu nominalističnega, ki izpostavlja arbitrarnost znaka, njegovo razločenost, razpršenost oziroma razvezanost od referenta in agenta, ter ugotavlja nerazrešljivo konfliktno vztrajanje obeh pojmovanj v poeziji do današnjih dni. Tudi na videz neverjetno enostaven spis Mary Ann Caws vsebuje ključne načelne opredelitve in aktualne odločitve, ki nakazujejo avtoričino bližino usmeritvam "mlajše" garde komparativistov, združenih v tem razdelku. Vendar je zanimivejši tekst Zive Ben-Porat o vzajemnem učinkovanju treh temeljnih univerzalij v literarni zgodovini, jezikovnem dejavniku, izbiri literarnega jezika in jezikovni zamenjavi, ki vedno določa proklamirani začetek nove literarne ere, na vzorčnem primeru hebrejske književnosti kot sistema nacionalne literature. Avtorica v njem reaktualizira veljavnost trditve, da zgodovino pisje reorganizira preteklost za sedanostne potrebe, literarnozgodovinske univerzalije pa so podvržene univerzalijam literarnega razvoja v njegovem družbenem in ideološkem kontekstu. Posebnost hebrejske književnosti je že v tem, da drugače kot pri ostalih evropskih narodih, vznika moderne židovske nacionalne identitete ni pospremil prestop židovskega pogovornega, ljudskega jezika (jidiš) v knjižni jezik, ampak je bil za nacionalni, knjižni in pogovorni jezik izbran hebrejski jezik z biblično tradicijo, kar je bilo možno zaradi njegove vloge v židovskem kulturnem sistemu. Vendar je ta izbor zavrl razmah sodobne literarne ustvarjalnosti,

na katero je bilo treba čakati vrsto desetletij. Medtem pa je tudi jidiš v diaspori postal knjižni jezik z obsežno in pomembno umetniško produkcijo, vsekakor vredno vključitve v nacionalni kanon, a spričo dominirajoče (izraelske) nacionalne identitete je to za (izraelske) literarne zgodovino pisce prav do današnjih časov komajda mogoče, podobno kot to velja za literarno ustvarjanje izraelskih manjšin. Po kritičnem pretresu dosedanjih osupljivo različnih določitev polja hebrejske literature pri različnih literarnih zgodovinarjih avtorica ugotavlja, da najbrž nihče ne more predvideti nadaljnjih historiografskih meandrov, ustreznih razvijajoči se izraelski nacionalni identiteti in njeni sociokulturni specifikii, ter bodočih historičnih konceptualizacij sistema hebrejske oziroma novohebrejske oziroma židovske oziroma izraelske književnosti, ki jim vedno sledi reorganizacija nacionalnega literarnega kanona.

Najširšo raziskovalno optiko historičnega preučevanja literature, zasnovano kot izrecno "diskvalifikacijo imanentizma, tekstocentrizma in tekstnega fetišizma", uvaja prispevek Marca Angenota s kontradiktornim naslovom in pojasnjevalnim podnaslovom *Zgodovina v sinhroniji: literatura in družbeni diskurz*, za objavo prirejen ekspozice obsežnejšega raziskovalnega projekta postmarksistične usmeritve — kar je pač le groba aproksimacija. Gre za interdisciplinarno raziskavo družbene produkcije pomena in reprezentacije sveta v njeni totalnosti, ki skuša na (sinhronem) historičnem rezu enega leta (1889) zaobjeti celoten druž-

beni diskurz (in ne npr. vseh diskurzov), tj. totalnost semiotske produkcije v dani družbi oziroma kognitivne sisteme, ki organizirajo to, kar je v danem stanju družbe lahko upovedano ali vzeto v pretres, od literarnega, filozofskega in znanstvenega pisanja do trivialnih konverzacijskih, političnih in žurnalističnih topov ter reklam. Ob predpostavkah o ideološkosti jezika oziroma vseh označevalnih sistemov in o interdiskurzivnem gospostvu, ki naddoloča delitev družbenega diskurza in jo Angenot, ki transponira Gramscija, označuje kot hegemonijo, je inkomenzurabilnost jezikov mogoče dialektično zaobiti, oziroma jo tudi v literarnem polju "funkcionalizirati" ter pri tem v sinhroniji osvetliti tudi zdrse, razpoke, neujemanja, zeve, nekonsistentnosti, združljive v Blochovem pojmu "Ungleichzeitigkeit". Toda literarni teksti znotraj družbenega diskurza seveda ohranjajo svoj ambivalentni status in vlogo — Angenot jo primerja z vlogo dvornega norčaka v fevdalni družbi — ki jo je pravzaprav tematiziral že Marcuse v spisu *O afirmativnem značaju kulture*. Tako se je literarna umetnost nekako v tistem času lahko opredelila zoper druge hegemonične oblike jezika, ki so ji grozile odvzeti njeno sakralno avro in prestiž, in bila, če si je umetnik izbral čistost in doksično neonesnažnost, "prisiljena" k vzniku nespremenljive in večne "Knjige".

Prispevki v tretjem delu zbornika obravnavajo konkretna periodizacijska vprašanja. Frank Warnke se navezuje na pojem baroka v literarni zgodovini in

sledi menjavi literarne ustvarjalne energije oziroma obdobj in stilov med renesanso in klasicizmom v nacionalno in jezikovno razlikujočih se literarno historičnih kontekstih od Sredozemlja proti severu Evrope ter svojo primerjalno literarnozgodovinsko rekonstrukcijo pogleda na svet opira še na dognanja umetnostne zgodovine in zgodovine idej. Valdés pa tudi njegov metodološki pristop kritizira zaradi neupoštevanja sociopolitičnih, ekonomskih, demografskih in drugih dejavnikov. Tudi avtor naslednjega prispevka Alexandru Dutu se zavzema za rekonstitucijo literarnih period kot delov družbene realnosti in še naprej, za rekonstitucijo konsenzualno, ne pa v "okus" ali "užitku" utemeljenih vrednostnih sistemov. Virgil Nemoianu skuša po analogiji z britansko romantiko odgovoriti na vprašanje, ali obstaja ameriška romantika, vendar pristane pri restriktivni rabi tega periodizacijskega pojma, ki jo Valdés seveda zavrača. Pisca dveh naslednjih tekstov pa se ukvarjata z realizmom. Da bi se izognil problematičnim preskriptivnim generalizacijam tega do danes "odprtega" in v mnogem spornega literarnozgodovinskega pojma, tematizira Mihaly Szegedy-Maszak razločevalne poteze pripovednih struktur realistične romaneskne proze s pomočjo naratoloških konceptov: kot distinkcije med ozadjem in ospredjem, med durativnim in singulativnim, med odprtim in zaprtim prostorom in kot jezikovno igro pripovedovalca in pripovedovanca, temelječo na molčečem sprejemanju določnih skupnih verjetij, ki jamčijo

kredibilnost pripovedovanja in zanesljivost pripovedovalčevih vrednostnih sodb. Tudi Enzo Caramaschi je z vidika stroke ob izteku 20. stoletja skrajno kritičen do termina realizem in njegovih antinomij, vendar se sam ne spušča v temeljitejšo reaktualizacijo koncepta ali v revizijo njegovih rab. Roland Mortier pa si na precej konvencionalen način prizadeva opozoriti na izvirno specifično belgijskih simbolističnih pesnikov v razmerju do francoskih simbolistov.

Razprave v četrtem delu knjige obravnavajo ožje historiografske teme. Valdésov sourednik Daniel Javitch prepoznava v tvorjenju (včasih povsem fiktivnih) antičnih pesniških genealogij poznorenesančnih tekstov del kanonizacijskega procesa oziroma kanonizacijsko strategijo, ki dviguje ugled vsem vpletenim instancam (tj. avtorjem, tekstom in njihovim komentatorjem) in še danes ovira identifikacijo manj kaničničnih izvorov renesančnih pesnitev. Gerald Gillespie s svojim posegom v labirintski multitekst Joyceovega *Uliksa* opozori na večsmernost Genettove intertekstualne relacije med hipotekstom in hipertekstom. Roman kot hipertekst jemlje Shakespearovega *Hamleta* v svoj hipotekst in tako degradira vse vmesne hipertekste v nekakšne kvazihipotekste, med katerimi je, kakor pokaže Gillespie v svoji analizi, zelo pomemben Goethejev *Wilhelm Meister*; ti kvazihipoteksti so zakriti in v aktualnem kulturnem ozračju lahko celo prezrti, čeprav v tekstu pulzirajo z latentno energijo. Umetnikovo in analogno tudi bralčevo iskanje avtoritativnih referenc,

ki se seveda začne s transgresijo, vodi k uvidu in občutku, da smo tudi sami del zgodbe, poleg tega pa so modernistični romani, kakršen je *Ulikses*, pokazali ali vsaj reaktualizirali zavedanje, da obstaja virtualno neskončno tekstualno vračanje. Toda razpravljalčev sklep izzveni skeptično, kajti sodobna naratologija po njegovem sicer pomaga razločevati zgodborečne (tell-tale) tehnične operacije, vendar "more dodati le malo bistvenega k temu, kar zdravorazumarska literarna zgodovina, pozorna do fenomenoloških partikularnosti sukcesivnih tekstov, že lahko pove, ko 'hamletiziranim' bralcem govori o vplivu, modelih, kooptaciji ali [...] 'tradiciji' — našem obličju v zrcalečem tekstu" (prim. str. 301-302). Pellegrino D'Acerno pa v svojem prispevku nakaže, da bi bilo Marinettijeve futuristične manifeste treba brati kot tekste ter predvsem "politično", kot "historične reprezentacije" in libidinalne mehanizme, ki izsiljujejo bralčevo voljo do moči, da bi jo ujeli v past. Četrti del zbornika zaključuje tekst J. J. Wilhelma o provansalskem intertekstu Poundovih *Cantos*.

Naslednji razdelek tvorita teksta, ki segata na skupno področje umetnostne in primerjalne literarne zgodovine, a ne pretresata metodoloških vprašanj, temveč bolj partikularne teme. Jean Weisgerber se ukvarja s formalnimi aspekti rokokojske arhitekture, slikarstva in literature in z razmerjem med odprto in zaprto formalno strukturo v reprezentativnih umetniških izdelkih tega obdobja (med literarne npr. štejejo Wielandova, Sternova, Dide-

rotova, Crébillonova in Mari-vauxova dela), čeprav napetost med obema tipoma struktur seveda ni značilna samo zanj. To razmerje je v rokokojski umetnosti dialektično, oba pola pa jukstaponirana v občutljivem ravnesvju. Ann Hyde Greet opisuje Picassov pristop pri ilustriranju poezije Maxa Jacoba in Paula Eluarda, opozori na interaktivnost njihovega medsebojnega umetniškega navdihovanja in pokaže, kako so Picassove grafike za bralca pesmi postale interpretativni kontekst.

Zadnji, šesti del zbornika je, kot rečeno, posvečen sami slavljenci, Anni Balakian.

V celoti vzeto gre torej za zajetno publikacijo, ki že v naslovu opredeljuje primerjalno literarno zgodovino za diskurz in tako nedvomno hoče še poudariti njen družbeni (produkcijski in recepcijski) kontekst, komunikacijsko "modeliranje" in tekstualno organizacijo, predvsem pa skuša z urednikovo pomočjo ter pod njegovim budnim očesom čim bolj aktivno poseči v procese njenega redefiniranja, samorefleksije in restrukturiranja. Na osrednje, naslovno vprašanje urednikove spremne študije *Zakaj primerjalna literarna zgodovina?* v današnjih časih, ki historicizmu spričo problematičnega reševanja temeljnega problema, tj. vprašanja o historičnem razumevanju literature, do nedavnega niso bili pretirano naklonjeni, zato neizogibno začenja odgovarjati z reafirmacijo discipline. Tja do šestdesetih let so bili njeno pomembnost zaradi preteklih "ekscesov", rekonstrukcijske objektivistične zablode, pretiranega poudarjanja biografike

in izločenosti samih tekstov iz obravnave pripravljene priznati le nekateri marksisti in fenomenologi, npr. Gadamer, zatrjuje Valdés. Vpliv hermenevtike pa je spodbudil obnovljeno zanimanje za vprašanja historičnosti in prehod od preučevanja preteklosti, usmerjenega k avtorju, do tekstno usmerjenega raziskovanja pisanja kot sledi pretekle in sedanje realnosti, kakršnega npr. ponazarja premik od proučevanja vplivov k intertekstualnosti. Kljub spremembam, za kakršne se sam zavzema, njegovo stališče do predhodnikov ni izključujoče odklonilno, saj vidi kontinuiteto v skrbi za historično kontekstualiziranje umetnosti. Morda je to res argument z Janusovim obrazom, ampak gotovo bi ga bilo zelo težko ovreči.

Alenka Koron

Anna Balakian

**THE FICTION OF THE
POET: FROM MALLARMÉ
TO THE POST-SYMBOLIST
MODE**

*Princeton, Princeton University
Press, 1992*

Najnovejša avtoričina knjiga, posvečena transmutacijam, transformacijam in prestrukturacijam Mallarméjevega pesniškega izročila, s tem pa hkrati kontinuiteti njegovih koncepcij pesnjenja v opusih petih pomembnih pesnikov 20. stoletja, Paula Valéryja, Rilkeja, Yeatsa, Wallacea Stevensa in Jorgeja

Guilléna, predstavlja smiselno nadaljevanje njenega dosedanjega literarnozgodovinskega delovanja, a tudi svojevrsten odmik od osrednjega raziskovalnega področja, začrtanega z monografijami o simbolizmu, o Bretonu in o nadrealizmu, tj. z deli *Symbolist movement: a critical appraisal*; *André Breton: magus of surrealism* in *Surrealism: the road to the absolute* in še z mnogimi krajšimi, osnovni kompleks izpolnjujočimi in dograjujočimi študijami. Doslej je v sintetičnih orisih literarnoumetnostnih gibanj simbolizma in nadrealizma skušala pokazati zlasti njuno kontinuiteto. Za oba notranje razčlenjena, kronološko zamejena pojava je vpeljala zapisovanje z začetno majuskulo, da bi ju tako razmejila od z minuskulo označevanih, ahistoričnih rab, kar je prav učinkovita, ampak za naše razmere malce nenavadna poteza. Ukvarjala se je torej z njuno umestitvijo v časovni kontinuum, z njunim trajanjem in ohranjanjem v času, tudi z vplivanjem oziroma učinkovanjem nanj, po drugi strani pa je ob zarisovanju njune specifične tematizirala tudi temeljne razločke od predhodnega literarnega dogajanja. V teh delih, spisanih v objektivno poročevalnem znanstvenem slogu, je bil njen metodološki pristop predvsem historičen, impliciral je navezovanje na historični empirizem, "branje tekstov v kontekstu" in "iskanje občutljivega ravnovesja med poetskimi intencami in kritičnimi odgovori".

Nasprotno je tokrat vzela v pretres časovno neskljenjene literarne pojave, povrh še geografsko "razpršene" po različnih pro-